

Aage Solbakk

BUOÐÐU

Utviklingen av garnfisket i Tanavassdraget
Med vekt på perioden
1984 – 2015

Villaksen lever et utrolig liv, fra den blir født i elvegus til den krysser Atlanterhavet på vei hjem etter en vandring på mange tusen kilometer ute i havet.

Oppdrettslaksen fødes i en plastkasse og svømmer resten av livet i en uendelig sirkel.
(Marinbiolog Hjenning Røed).

Her publiseres resultater av mitt prosjekt "Utviklingen av garnfisket i Tanavassdraget med vekt på perioden 1984-2015". Prosjektet er finansiert av TF.

Fanasgieddi, 08.04.2016.

Aage Solbakk
cand.philol.
historiker

Tanavassdraget – elvesamisk kjerneområde

Tanadalen er kjerneområdet for den elvesamiske kulturen i Finnmark. Helt sentralt i denne kulturen er laksefisket i Deatnu/Tanaelva. Skriftlige kilder helt fra 1600-tallet forteller at laksefisket har vært en basisnæring for samene i elvedalen. Helt fram til andre halvdel av 1800-tallet – da fornorskningspolitikken tok til – hadde elvesamene råderett over fisket. De hadde også rett til å kreve avgifter for fisket utført bl.a. av ”lakselorder” som begynte å strømme til Deatnu fra midten av 1800-tallet. (Pedersen 1986, Solbakk 2011b).

Ved vassdraget er laksefisket og samekulturen så nært knyttet til hverandre at det på en rekke områder har nedfelt seg i den åndelige og materielle kulturen. Blant annet finnes det en del hellige steder eller sieidier som ble flittig brukt under laksefisket. En slik sieidi, kalt *Luossaipmil*, ligger i Goavddesgurra (”Trommeskaret”) nedenfor Geavnjnis/Storfossen hvor det ble ofret for god lakselykke. Når man fikk den første laksen om våren, skulle man ofre hodet og innvollene til *Luossaipmil* (laksegud) med håp om god laksesesong. Fremdeles er det noen laksefiskere som ofrer til denne sieidien om våren.

En mengde sagn og episke dikt om elvesamenes liv og levnet ble nedtegnet av Jacob Fellman, mens han var prest i Utsjok i 1820-1832. (Fellman II, 1906). Denne litterære skatten, som er på samisk, har litteraturforsker Harald Gaski gjort tilgjengelig for allmennheten i flere av sine publikasjoner. Blant annet kan nevnes to nydelige dikt eller joik: *Luosa juoigan* – joik om laksen, og noaidien *Gargias* – som ved hjelp av sin sieidi makter å joike viltet og fisken tilbake etter at en annen noaidi hadde bortført alt viltet i skogene og all fisken i elvene. (Gaski 1987, 1991 Davvi Girji, 1991 Cappelen).

I vassdraget er det dessuten flere tusen stedsnavn og uttrykk som beskriver laksefiskeplassene og selve elva. De fleste samiske stedsnavn har to ledd, men en del har også tre eller flere ledd. Et interessant navn som har fire ledd, finnes i Kárášjohka og heter *Buodđo-goade-vuohppe-njárga* – ”laksestengsels-gamme-bukt-nes”. Navnet forteller at ved dette neset med bukt i elva har det fra gammelt av vært en laksefiskegamme som er blitt brukt i forbindelse med stengselfisket.

Mange stedsnavn i elva er blitt til av navn på mennesker. Et slikt navn er *Vulle-Jonsavu*. Opphavet til navnet er John Olsen Bavda (1814-1901) som på samisk het *Vulle-Jovvna*. Han flyttet fra Utsjok sogn til Geavŋŋoaivi på norsk side på 1840-tallet, og plassen han bosatte seg på, fikk navnet *Vulle-Jonguolbba* (sletta til *Vulle-Jovvna*). Laksefiskeplassen hans kalles i dag for *Vulle-Jonsavu*. *Savu* betyr stilleflytende elvestrekning. (Solbakk 2015).

Tanavassdraget skjærer gjennom tre samiske kommuner: Deatnu/Tana og Kárášjohka/Karasjok på norsk side og Ohcejohka/Utsjok i Finland. Ved vassdraget bor det omlag 7000 mennesker, og de aller fleste er samer. Her bor også de fleste nordsamisktalende i Finnmark. I kulturell sammenheng er vassdraget derfor det største sammenhengende samiske bosetningsområdet i verden.

Deatnu-Tana – den beste lakseelva

Tana eller Deatnu, som betyr storelva, er det største og mest lakserike vassdraget i Norge og Europa. Deatnu/Tanaelva regnes også som en av verdens viktigste elver for atlantisk laks. Med sin enorme vannføring likner Deatnu mer på en flod enn en elv. Den nedre, norske strekningen av Deatnu er 77 km. Videre oppover danner elva grense mot Finland på en 283 km lang strekning. Det er minst 35 sideelver i vassdraget der det går opp laks. Strekningen der det går opp laks eller sjørret – *guvžá*, kalles *lakseførende* strekning. Den lakseførende strekningen er ca. 1100 km.

Den beste produksjonsstrekningen er i hovedelva mellom Geavnjis/Storfossen og Leavvajohka, og i sideelvene Máskejohka, Ohcejohka, Kárášjohka og Anárjohka. Fra Deanunjálbmi/Elvemunningen til Deanušaldi/Tana bru er det stort sett finkornet sandbunn i elva. Denne strekningen er nærmest å regne som uproduktiv ørken.

I grensestrekningen, fra Geavnjis til munningen av Kárášjohka og Anárjohka, er elvebunnen mer av grov grus og kuppelstein. Her er mange gode gyteplasser for laks – *godđosajit*, og gode skjulesteder og hvilesteder for næringsdyr og *veajehat*, som betyr laksunger. (Berg 1987, Moen 1991, Solbakk 2011a).

Fiskeredskaper og –metoder i dag

De viktigste garnfiskeredskapene som brukes i dag er *buodđu* – posegarnstengsel, *njanggofierbmi* – stågarn (settegarn) og *golgadat* – drivgarn. Disse utøves av lokalbefolkningen som har garnrett.

Buodđun – stengselfisket tas i bruk når den verste vårflommen har gitt seg. *Buodđu* – stengsel har *doaris* – tverrstengsel, og ledestengsel – *čuollu* og *vuojahat*. Den delen i *buodđu* som fanger laksen, kalles *joddu* – posegarn.

Njanggofierbmi – stågarnet (settegarnet) er et enkelt, rett garn med flottør – *čoska* i begge ender av garnet. Det er ikke tillatt å sette krok på stågarn.

Golgadat – drivgarnet er et enkelt, rett garn uten pose. Under drivingen kan det bare brukes én båt. Drivgarnet er det første redskapet som tas i bruk om våren. Drivgarnfisket – *golgadeapmi* er mest effektivt ved liten vannføring, men vanligvis er det stor flom i drivgarntiden.

Noe notfiske (kastenot) – *nuohttun* er tillatt brukt ovenfor utløpet av Leavvajohka. På riksgrensestrekingen kan de norske og finske fiskerne bruke kastenot i fellesskap uavhengig av grensen.

Nodđo-oaggun – fiske med kort stang eller håndsnøre med krok, ble noe brukt i vassdraget før engelske sportsfiskere innførte stang med snelle og stangringer fra midten av 1800-tallet. (Solbakk 1989, 2011a). Lokale fiskere tok imidlertid etter de engelske sportsfiskerne, som ble kalt ”lakselorder”, og lokal *oaggun* ble raskt et viktig fiske også for lokalbefolkningen.

På 1930-tallet var *oaggun* i grensestrekingen blitt en betydelig næringsvei for lokale fiskere som ikke hadde garnrett. Derfor ble denne gruppen lokale stangfiskere uten garnrett skilt fra tilreisende sportsfiskere i 1938-fiskereglene. Lokale stangfiskere skulle nå betale en symbolsk avgift for fisket mens sportsfiskerne skulle betale døgnpris.

Buodđun – urgammel fiskemetode

Buodđun – stengselfisket synes å være ganske gammelt i vassdraget. Niels Knag, som var fogd i Varanger på slutten av 1600-tallet, skriver at samene i elvedalen ”aarlig Stenger Elfuen”. Også kjøpmannen ved Guollesuolu/Gullholmen i nedre Tana hadde ”Stengelser”. Dette må forstås slik at også handelsmannen hadde noen stengsler, men at det var samene som fisket. I amtmann Lilienskiolds forordning av 1697 kommer det fram at samene hadde faste stengselplasser, og at de var beskyttet mot andres inngrep. Plassene gikk i arv fra mann til mann så lenge noen i familiene ville bruke dem. (Pedersen 1986).

Utover på 1700-tallet har man kilder som forteller om bruk av overstengsler i øvre del av vassdraget. Major Peter Schnitler, som var leder av den dansk-norske grensekommisjonen, reiste gjennom hele Sameland i 1742-45 for å skaffe seg kunnskap om grensespørsmålene (riks grensen fram til Golmmešoaivi mot Sør-Varanger ble bestemt i 1751). Om laksefisket i Tana skriver han bl.a. at Utsjok-samer pleide å ha stengsel ”over Elven for Laxen” ved Geavgjoaisuolu/Fossholm. Trolig er det snakk om stengsel på østsiden av holmen. I Anárjohka, seks mil sør for elvemunningen (”Karasjok Kæften”) hadde to familier laksefiskeplass der og ”stængendes Elven heel over”. (Major Schnitler I, 1962). På begge plassene hadde man trolig *meardebuođđu* – stengsel med teine/ruse.

Så sent som på 1920-tallet ble det brukt *meardebuođđu* i Anárjohka. Da stengte man *nuorri* – sideelveløp, som var lovlig.

Samene i Kárášjohka og øvre Ohcejohka hadde etablert felles tverr- eller overstengsel – *rastábuođđu* ved Vuovdaguika/Outakoski som ble brukt noen uker i juli. Dette overstengslet ble avviklet på slutten av 1860-tallet da samene i Kárášjohka trakk seg frivillig ut av fellesfisket, for å konsentrere seg om de gamle stengslene i bielvene Kárášjohka og lešjohka. Trolig er det snakk om *meardebuođđu* som man stengte hele elva med. Bruk av overstengsler her ble forbudt i 1872/73. (Pedersen 1986). Men bruk av *meardebuođđu* og *buođđu* med *joddu* tok ikke slutt. Man fortsatte å stenge en del av elva, et sideelveløp – *nuorri* som loven tillot. Et slikt sted er Beangir/Beangil, og stengslet her begynte man å kalle for *beangirbuođđu*.

Det var også to andre fellesfiskemetoder som forutsatte bruk av elva på begge sider av grensen: *Goldin* – driv- og dragnotfiske og *golgadeapmi* – drivgarnfiske. Disse er beskrevet av Jacob Fellman, som kalte dem ”Koldafisket” og ”Golkatak”. (J. Fellman III, 1906; Pedersen 1986).

Fiskemetoden *goldin* hadde *oazis* og *goldda*. *Goldda* betegner en drivgarnlenke som det drives en form for notfiske med. *Goldda* føres med strømmen mot et stengsel – *oazis* som går tvers over elva, slik at fisken blir stengt inne mellom *goldda* og *oazis*. Etterpå trekkes *goldda* langs *oazis* mot land, som på fiskefagspråket heter *goldin*.

Fellman skriver at *goldin* var mye brukt tidligere, men at fiskemetoden ble nå lite brukt på 1820-tallet. Metoden krevde mye folk, og det var vanskelig å samle alle på ett sted samtidig. Fisket kunne ikke utføres uten at alle berørte var enige i det. *Goldin* foregikk vanligvis i juli måned. *Goldin* ble forbudt i 1872/73. Da ble også *duhásteapmi* – lysterfiske forbudt. (Pedersen 1986, Solbakk 2011a).

Golgadeapmi – drivgarnfisket var også en felles fiskemetode som ikke var så arbeidskrevende som *goldin*. Man brukte et langt garn kalt *golgsadat*, uten *buddu* – synkestein. Fiskemetoden ble brukt sent på sesongen.

Golgadeapmi ble sporadisk brukt i den øvre delen av vassdraget helt til mellomkrigstiden. Først på 1930-tallet skjedde det en sterk økning av dette fisket, spesielt i nedre del av elva. Det gjorde at *golgadeapmi* ble tatt med i fiskereglene av 1938. Drivgarnsesongen ble satt til tiden fra og med 1. mai til og med 14. juni. (Solbakk 2011a).

Buodđu – det unike laksefiskeredit

Nylig er det kommet ut en velskrevet bok om stengselfiskets terminologi på samisk. Forfatteren er cand.philol. Trond Are Anti som i boka (2015) dokumenterer på en overbevisende måte at stengselfisket har presise ord og uttrykk, og av en slik nøyaktighet at det må betegnes som et vitenskapelig språk. Denne kunnskapen er utviklet gjennom lang tids erfaring i arbeid med å utnytte laksefiskets muligheter til livberging. Blant annet termene *buodđu* – laksestengsel, *doaris* – tverrstengsel, *joddu* – posegarn og *fierbmi* – garn er urgamle samiske ord som kan være 4000-5000 år gamle (se professor Sammallahti: The Saami languages 1998).

På grunnlag av Antis avhandling og andre relevante kilder (bl.a Henriksen 1945, og undertegnede som er vokst opp med stengselfisket) vil jeg ta for meg posegarnstengslets konstruksjon og funksjon. Posegarnstengsel – *buodđu* har jo vært, og er fremdeles, et av de viktigste redskapene for

de lokale laksefiskere i Tanavassdraget.

Allerede i påsketider begynner de fleste stengselfiskere å forberede seg til sommerens fiske. Da begynner man med garnbøting – *čiktin*. Videre skaffer man til veie ekstra garn som må skytes – *moardit*. Det vil si at man med tråden – *moarddaárp* fester *reašmi* til garnet. *Reašmi* er underkanten av stengselgarnet. Posen på garnet – *joddu* bindes også. I *joddu* kan man bruke to typer garn: *luosat* og *guvčalbmi*. *Luosat* er stormasket garn, som brukes for å fange større laks. *Guvčalbmi* har minste maskevidde, og som også kalles *mihttöfierbmi* ("målgarn"), fordi maskene på garnet er så små som loven tillater. *Guvčalbmi* brukes for smålaks og sjøørret – *guvžá*. (Førsteleddet *guv-* i *guvčalbmi* er forkortet genitiv av *guvžá* – sjøørret og betyr "sjøørretmaske").

Før var det vanlig at garna ble behandlet med barkelut – *cihca* om våren før man begynte å stelle med stengslene. *Cihca* laget man av bjørkebark som man skrapet av slik at sevjelaget – *álus* på bjørka ikke fulgte med. Først tørket man barken. Så kokte man vann i en stor gryte og hadde barken oppi. Når den hadde kokt en liten stund, hadde man litt lauvtreaske – *lastamuorgunat* oppi. Hvis man hadde for mye aske oppi, kunne barkeluten brenne garnet. Garna ble så lagt oppi den varme barkeluten og skulle ligge der til den kjølnet. Så tas garna opp fra *cihca* og henges til tørk.

Noen få gjør det fremdeles i dag. *Cihca* skal hindre garna mot å råtne, men mest er det at garna får farge, så de ikke lyser hvitt i vannet og skremmer fisken (inf. Aslak Varsi). Nå kjøpes ferdige fargestoffer i butikkene.

Som nevnt har *buođđu doaris* – tverrstengsel, *čuollu* – ledestengsel, og *vuojahat* – ledergarn. I *doaris* og *vuojahat* kan det være trebukker – *oarjuolgi* også kalt *renko*, eller stolper – *čuolda* (entall).

Den delen i stengslet som fanger laksen, kalles altså *joddu* – posegarn. I dag er det vanlig å ha to posegarn i stengslet, vel å merke hvis bunnforholdene tillater det. Det øverste posegarnet kalles *buođovuoljoddu* eller bare *joddu*, og det nedre *manňálas*. *Joddu* er formet som en spiss kile som kan være inntil 25 m lang.

Når posegarna tar til å bli gamle, brukes de som ledegarn i *čuollu* og *vuojahat*, tidligere også i *doaris*. I *doaris*, *čuollu* og *vuojahat* kan det ellers brukes ris, garn eller grunder med garn.

I dag har de fleste stengselfiskere faste stengselplasser som har gått i arv fra generasjon til generasjon. Dette er blitt respektert av fiskerne i de respektive fiskesonene. Tidligere har man i noen fiskesoner også hatt den praksisen at den som først rakk å merke *joddu*-stedet med stolpe om våren, satte ut stengslet der, selv om en annen hadde hatt stengsel der året før. Det kunne føre til vondt blod mellom fiskerne i sonen. Spesielt i nedre Tana har man hatt en slik praksis.

Når man skal sette ut stengsel, må man søke etter *joddosadji* – posegarnsted. Selv om man har fast stengselplass, kan *joddosadji* ha forandret seg noe fra året før, bl.a på grunn av mektig isgang om våren. Bunnen er blitt flat og jevn. På *joddosadji* må bunnen skråne litt utover og nedover, på samisk kalt *earti*. Hvis *joddosadji* ikke har den riktige *earti*, så går ikke laksen i *joddu*.

Videre må stengslet ha god adkomst til laksen – *boad̄a*. Selv om *joddosadji* har riktig *erti*, kan isgangen om våren ha laget dype groper i *boad̄a*, eller dekket plassen opp under stengslet – *buođovuolle* med sand. Dermed snur laksen før den har passert ledegarnet – *vuojahat*. Vidar Wiik opplever dette årlig. Det kan ta flere dager før han finner egnet sted for stengslet. Harald Johansen i sone 33 forteller at stengselfiskerne her plages mye med *golgi sáddot* – rennende sand. Det er blitt verre og verre med årene. Han må flytte og justere stengslet hver uke, som er arbeidskrevende.

De samme problemene har noen stengselfiskere i grensestrekningen, både på norsk og finsk side. De prøver å flytte stengslet litt lenger ned og ut mot djupålen, men får ikke satt opp stengslet slik det skal. Stengslet gir dårlig avkastning som kan skje i flere år framover. Noen har måttet slutte med stengselfisket, fordi både *joddosadji* og *boad̄a* er blitt fullstendig ødelagt av isgang, og i noen soner også av erosjon – sand.

Har man en god stengselplass, sier man i øvre Tana: *Buorre buođdosadji*

lea dego ruhta báhkkus, uhccán váivviin das jámma dirká. “En god stengselplass er som penger i banken, med lite strev kaster den stadig litt av seg”. (Henriksen 1945).

Når *joddosadji* og *boađa* er funnet tilfredstillende, kan man begynne å sette opp stengslet. Først merkes *joddosadji* med en stolpe som kalles *joddočuolda* eller med en bukk som kalles *joddo-oarjuolgi*. I dag er det vanlig å bruke jernstolper. Fra denne stolpen eller bukken begynner man å lage *doaris* innover mot stranda. Man setter ned stolpe ved stolpe eller bukk ved bukk i en rad. Når tverrstengslet er satt opp, belegger man det med garn eller ris. I dag er det vanlig å bruke garn.

Joddu settes ut når *doaris* er ferdig. Den gjøres i stand på stranda og tas i båten. Man har da bundet posen – *joddomohkki* på garnet og tredd inn *goarat* og forsynt garnet med *lieksi* og *oalgebáddi*. *Goarat*, en tynn stokk som er tredd inn i de ytterste maskene i enden på *joddus* ytre arm, festes til *joddočuolda* når *joddu* settes ut. *Lieksi* er en stor synkestein som holder den nederste kanten av *joddus* indre arm på plass. *Oalgebáddi* er et tau som holder øvre kanten av *joddus* indre arm.

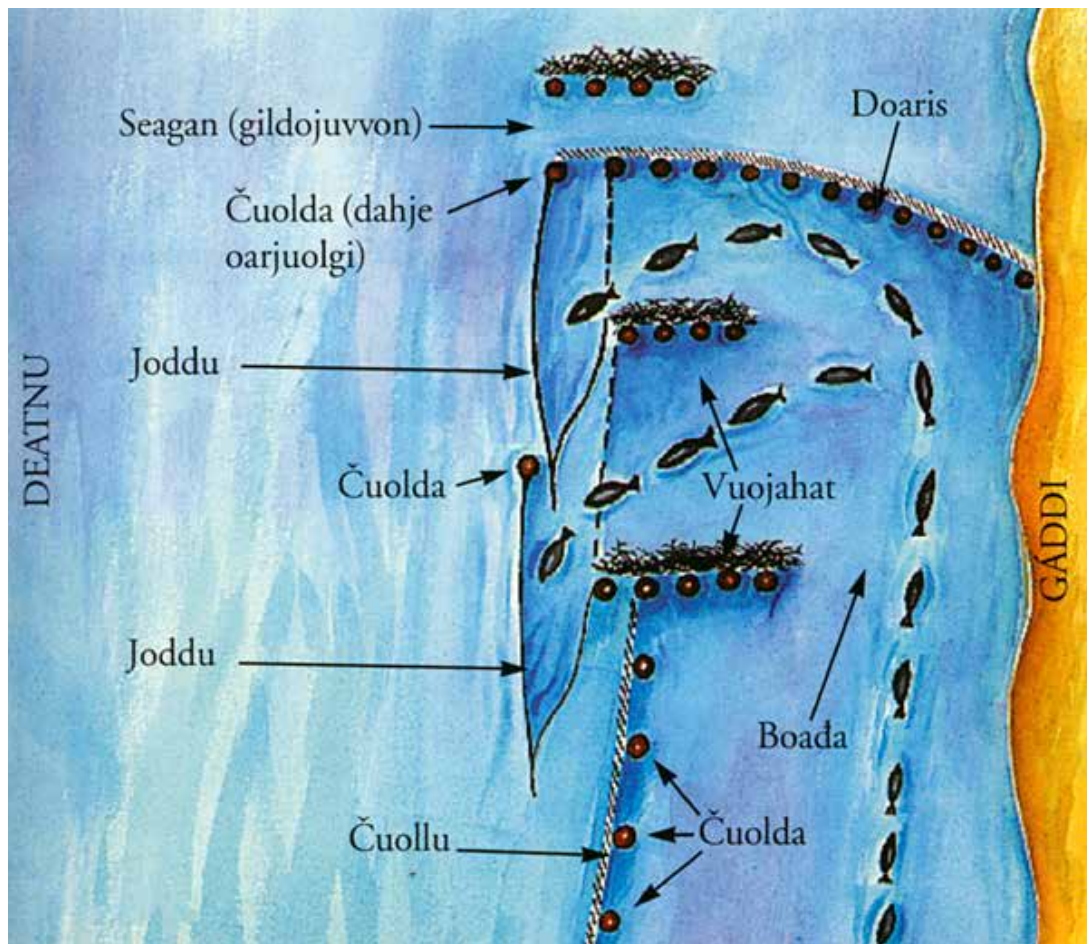
Når *joddu* er på plass, lager man *vuojahat*. *Vuojahat* leder fisken inn i *joddu*-munningen og skal hindre at fisken snur. Det er viktig at *vuojahat* er passelig lang og står noe skrått mot strømmen. Det er denne innretningen sammen med *boađa*, *doaris* og *earti* som avgjør om man får mye eller lite laks i posegranet. Som nevnt er det vanlig at det er to *joddu* i et laksestengsel, men det kan være inntil tre *joddu*. De to nedre kalles *manjálás*.

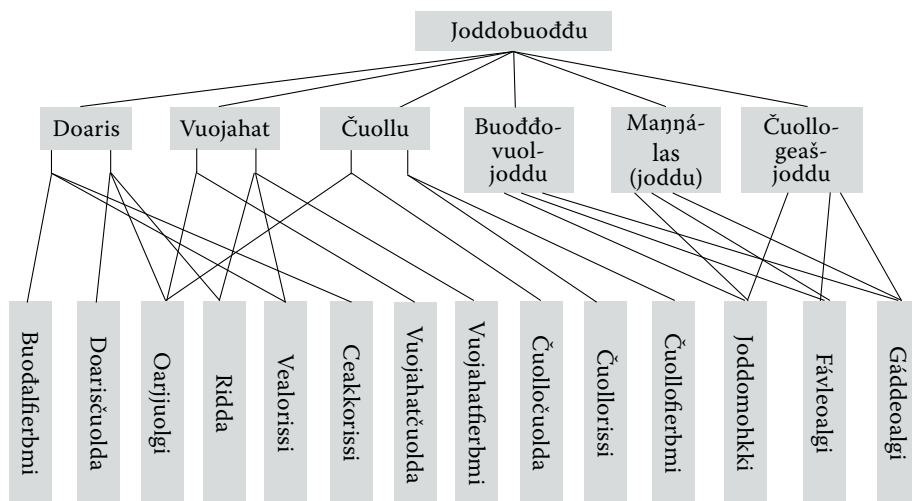
Čuollu settes fra *vuojahat* nedover. *Čuollu* skal hindre at fisken søker ut mot dypet når den oppdager *doaris* – tverrstengslet. Den skal lede fisken opp under stengslet.

Om våren i flomtiden er det noen som setter *buođđogeahči*, også kalt *gáddebuođđu* (strandstengsel), like inne ved stranda. I flomtiden svømmer laksen nær strendene, visstnok fordi strømmen er for stri utpå. Da kan man ta laksen med *buođđogeahči/gáddebuođđu*, som er et ministengsel med noen få stolper eller bukker i *doaris*. Når *doaris* er kort, blir rommet opp under stengslet – *buođovuolle* veldig trangt. I tillegg

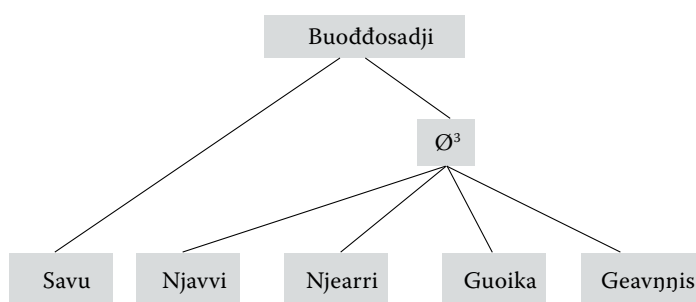
trenger man ikke å sette opp *vuojahat* og *čuollu*. I et slikt stengsel får laksen så liten plass å snu seg på, at den søker inn i *joddu*, hvis *joddosadji* bare har skikkelig *earti*. Ellers går også vårlaksen villigere i *joddu* fordi vannet i flomtiden er grumset, og også fordi den ikke så gjerne snur, da den på denne årstiden stiger så sterkt.

Noen få fisker bare med *buodđogeahči/gáddebuodđu* om våren. Bunnforholdene på fiskeplassen er slik at man ikke kan sette opp sommerstengsel.

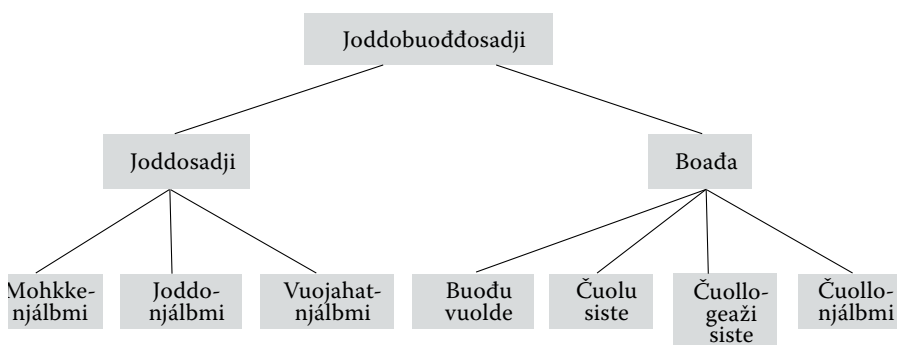

Meronomalaš hierarkija 1

Taksonomalaš hierarkija 11 A

Meronomalaš hierarkija 7

Her er noen eksempler på posegarnstengslets og stengselplassens meronomiske hierarki og stengselplassens taksonomiske hierarki. (Kilde: Trond Are Anti: Buoddu. Árbavirolaš sámi luossabivdovuohki. Buoddu sániid mearkkašupmi. ČállidLágádus 2015).

Forskeren og Tanalaksen

Det er nærliggende å stille spørsmål om naturvitenskapelig forskning om Tanalaksen er til å stole på. Norsk institutt for naturforskning, NINA, har i juni 2014 gitt ut et informasjonshefte med tittelen "Laksebestandene i Tanavassdraget – Status og utvikling i verdens viktigste laksevassdrag". Informasjonsheftet er finansiert av Miljødirektoratet og er distribuert til husstander i Tanadalen. Heftet er på norsk og samisk.

I forordet gir forfatteren av heftet, forsker Morten Falkegård leseren både bakgrunn for tilblivelsen av heftet og heftets hensikt og innhold. Det heter her at "Heftet oppsummerer forskningen og overvåkingen som danner kunnskapsgrunnlaget for forhandlingene (reforhandlingene av Tana-avtalen mellom Norge og Finland)." Videre slår forskeren/forfatteren fast at det viktigste spørsmålet for forvaltningen nå er "hvor mange gytelaks er det i de ulike Tanabestandene i forhold til antallet gytelaks det burde være?". I heftet finner du svar på hvordan forskerne beregner hvor mange gytelaks det burde være og hvor mange gytelaks som overlever etter hver sesong, inkludert hvordan lokal og tradisjonell kunnskap benyttes i slike vurderinger.

Forskeren/forfatteren konkluderer med at "utviklingen av laksebestandene i Tana er dessverre svak, både i forhold til historiske fangster og i forhold til andre vassdrag i Finnmark." Så kommer kanskje det viktigste som heftet skal gi svar på, nemlig "hvorfor utviklingen har vært dårlig og hva vi må gjøre for å snu utviklingen igjen."

Det første som gjør oss usikre og skeptiske når det gjelder informasjonsverdien til dette heftet, er forskerens/forfatterens mer eller mindre diskvalifisering av lokal- og tradisjonskunnskap. Han mener at disse er usikre kilder til eksakt viten, mens forskernes innhenting av data i form av tallmateriale, bl.a. gjennom telling ved bruk av kamera og ekkolodd er de sikreste kilder til kunnskap om mengden gytelaks i vassdraget.

Forskeren/forfatteren konstaterer (s. 28-29) at mye av datainnsamlingen i overvåkningen av Tana kommer fra fiskerne selv. "Dette innebærer at vi er avhengig av fiskernes lokale og tradisjonelle kunnskap for å få et godt datagrunnlag for forvaltningen." Videre skriver han: "Det er ikke all lokal/tradisjonell kunnskap som er like egnet når status og utvikling for Tanalaksen skal vurderes, og det er ikke alle observasjoner som man gjør lokalt som betyr det man tror det betyr. Den økte oppmerksomheten rundt lokal/tradisjonell kunnskap har en problematisk side. Prosessene som har fremhevet verdien av lokal/tradisjonell kunnskap har i liten grad forkusert på begrensningene i denne kunnskapen. Dette har skapt grunnlag for en ukritisk overvurdering av hva lokal/tradisjonell kunnskap kan være."

Forfatteren vedgår at man er avhengig av fiskernes tradisjonelle kunnskap for å få et godt datagrunnlag for forvaltningen av vassdraget. Men så understreker han at denne kunnskapen har store begrensninger, og at man har en tendens til ukritisk å tillegge denne kunnskapen for stor betydning.

Sant nok har denne kunnskapen en problematisk side, hvis innsamling og dokumentasjon av lokal, tradisjonell kunnskap ikke skjer etter bestemte prinsipper og metoder. Bruk av muntlige kilder er veldig sentrale i denne sammenhengen (se kap. Om bruk av muntlige kilder). Og det forutsettes at vedkommende som gjør innsamlingsarbeidet om laksefisketradisjoner i vassdraget, behersker samisk, fordi i den øvre del av vassdraget er det samiske språket helt dominerende. I denne delen av vassdraget er man også veldig opptatt av å ta vare på de samiske laksefisketradisjonene og overføre dem til etterslekta.

Det kan tilføyes at i den øvre delen av elvedalen er det allerede gjort en del innsamlingsarbeid om laksefisketradisjoner som går på samisk tradisjonell kunnskap. Det gjelder fortellinger, epos og ordtak som gir uttrykk for laksefiskets betydning som sosial arena og kulturbærer for elvesamene, og ikke minst den følelsesmessige og åndelige tilknytning de har til elva. Alt materiale er på samisk og noe er publisert (Solbakk 2003).

Et stort innsamlingsarbeid ble ledet av Eero Niemelä i RKTL i Utsjok på 1990-tallet. Feltarbeidet ble gjort av Veikko Laiti som intervjuet eldre samisktalende laksefiskere i grensestrekningen. Alt ble tatt opp på bånd (32 kassetter), og noe av materialet er oversatt til finsk, som ikke er publisert. Det jobbes nå å få transkribert disse opptakene og få publisert dette unike materialet på samisk og norsk.

Hva er tradisjonell kunnskap – *árbediehtu*

Den tradisjonelle kunnskapen møter nå en større forståelse for at den i likhet med vitenskapelig kunnskap er en alternativ måte å forstå verden på. FNs konvensjon om biologisk mangfold (5. juni 1992) som blant annet Norge har undertegnet, har vært viktig døråpner for tradisjonell kunnskap. I Norge har arbeidet med oppfølging av konvensjonen resultert i naturmangfoldloven (2009). Ifølge denne loven skal, i tillegg til vitenskapelig kunnskap, også ”kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen” legges til grunn for offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet (§ 8). Kunnskap basert på samisk bruk nevnes særskilt i den sammenheng.

I det samiske samfunnet har *árbediehtu*, samisk tradisjonell kunnskap, hatt avgjørende betydning for livberging og utvikling. *Árbediehtu* er blitt ført videre fra generasjon til generasjon. I det samiske språket er *birgejupmi* et sentralt begrep. Det betyr i korthet å klare å livberge seg med de naturgodene som finnes i området. Kunnskaper om ressursområder og alt som der kan skaffes til veie både av mat, klær og utstyr, har vært viktig å tilegne seg. (Joks 2009).

Tradisjonelt har det elvesamiske samfunnet i Tanavassdraget hatt flere bein å stå på. Det har gitt dalens beboere muligheter til å leve i ulike økologiske nisjer på en bærekraftig måte. Det gjelder næringsutøvelse ved fjorden, i utmarka og i elvedalen. Det var brukssoneregrenser mellom de forskjellige bygdene, tildels

ned til familienivå, som skjedde i forståelse med bygdebefolkningen. Man kan snakke om en institusjonalisert ressursforvaltning. Det var uskreve regler for fordeling og utnyttelse av naturressursene mellom bygdene og mellom familiene. Man unngikk å “gå hverandre i næringen”.

Samhold og fellesskap var det grunnleggende i bygdene. Dette var spesielt viktig innen laksefisket som stilte enorme krav til kunnskap om elva. Det gjorde at nære slektninger bosatte seg i nærheten av hverandre, og opplæringen i laksefisket skjedde gjennom slekt og nære venner.

En interessant avhandling om dette er gjort av Siri Lavik Dikkanen om Sirma-samfunnet, hvor hun gjorde feltarbeid 1959-1961 (Dikkanen 1965, 1989). På mange måter var det laksefisket som hadde vært avgjørende for valg av bomønsteret i bygda. For å sitere Dikkanen: “Når man ser på husklyngen med nære mannlige slektninger, så er det laksefisket og dets behov for samarbeid som forklarer hvorfor folk valgte å bo slik. Det var det valget som ga familien størst sjanse til fiskeplass for stengsel, fiskepartner med lokalkjennskap og muligheten for den stadige kommunikasjon som var nødvendig for et effektivt laksefiske.”

Mye har forandret seg de siste 50-årene. Bygdene er blitt videreutviklet, og til dels modernisert i møte med samfunnsendringene. Men fremdeles holdes viktige deler av *árbediehtu* i hevd i den øvre delen av elvedalen. Dette gjenspeiles bl.a. i ord og uttrykk som brukes i det samiske språket i området. Språket er derfor en sentral kilde når det gjelder dokumentasjon og systematisering av *árbediehtu*. Dette kommer bl.a. til uttrykk i den elvesamiske kulturen med vekt på laksefisket som har bort imot 1000 ord og uttrykk. (Solbakk 2003).

I Tanadalen er det fremdeles livskraftige samiskspråklige bygder som prøver å ta vare på *árbediehtu* innen laksefisket og videreføre denne kunnskapen til etterslekta, bl.a. det unike

stengselfisket. Overføringen av denne kunnskapen fra de eldre laksefiskere til ungdommen skjer nå gjennom praktisk arbeidsdeltagelse.

Bruk av muntlige kilder

Muntlige kilder, eller stemmene (samisk- og norsktalende) er viktige kunnskaper om de indre forhold i fiskesonene i Tanavassdraget. De gir opplysninger som ikke finnes andre steder. De kan derfor brukes til å motvirke skjevhetene som ligger i rapporter og informasjonshefter som er produsert av myndighetspersoner eller forfattere/forskere som har minimum kunnskaper om elvesamenes tradisjoner og sedvaner. De skal fylle ut hullene i disse rapportene og informasjonsheftene.

Men det må understrekes at det fritar ikke intervjueren i siste hånd å stå for analysene. Man kan bli fristet til å tenke at man ikke skal tolke i hjel hva de intervjuete forteller, ikke skal gjøre dem til objekter. Men det er likevel naivt å tro at det utelukkende er deres stemmer som taler i intervjuene. Intervjueren kan ikke gå fra sitt ansvar som (med)produsent av disse kildene. (Kjeldstadli 1992).

De muntlige kildene har særegne kvaliteter og muligheter. Bruk av intervjuer krever omtanke i arbeidet. Man må skaffe informanter som er gode og representative. Og spørsmålene må ikke være ledende. (Ibidem).

Men de muntlige kilder kan by på kildekritiske vansker. En særegenhet er at minnene er beretninger om forhold som ligger forut i tid. Dermed kan det oppstå innslag av glemsel og av feilerindring. Man kan ubevisst søke å justere minnene i samsvar med det standpunktet man har om en bestemt sak i dag, eller at forestillingene om fortida er farget av senere erfaring. Derfor er det ufornuftig å spørre direkte om hva folk følte eller mente. Derimot kan man feste mer lit til utsagn som kommer spontant, og som er knyttet til konkrete forhold. (Ibidem).

I vårt tilfelle har vi derfor stilt konkrete spørsmål om: Hvor mange aktive garnfiskere er det i de intervjuedes sone i 2014 og 2015? Hvordan har fangsten vært? Hvor lenge fisker de i sonen, hele sesongen, en kortere periode? I tillegg har vi villet vite om det er blitt observert predatorer – laksedrepere i sonen de siste årene. Hva de ut fra lokal kunnskap vet om dem. Er det så at det finnes fugl, dyr og fisk som spiser laks av ulike størrelser? Har de merket en økning av predatorer de senere årene?

Jeg har så tatt for meg utviklingen av garnfisket fra 1984 til 2015. Utgangspunktet er "Fangst av laks i Tanavassdraget 1985", Rapport fra Fylkesmannen i Finnmark, nr. 18 1986; og Rapport nr. 35, finsk del av fellesprosjektet.

Kart 1984: Bundne redskaper i Tanavassdraget 1984. Fylkesmannen i Finnmark.

Utviklingen av garnfiske i Tanavassdraget 1984-2015

	Buodđu / Stengsel					
	Norge			Finland		
	1984	2015	Nedg.	1984	2015	Nedg.
Elvemunningen - Deanušaldi/Tana bru	67	13	54			
Deanušaldi - Geavņjis/Storfossen	41	24	17	9	4	5
Geavņjis/Storfossen -Leavvajohka	22	3	19	45	7	38
Ohcejohka/Utsjok-elva			0	1	1	0
Leavvajohka - Kárášjohnjálbmi	9	3	6	51	10	41
Kárášjohka – lešjohka	17	1	16			0
Anárjohka	2	0	2	9	0	9
Buolbmatjávri				1	0	1
Sum	158	44	114	116	22	94

	Njanggofierbmi /Stågarn					
	Norge			Finland		
	1984	2015	Nedg.	1984	2015	Nedg.
Elvemunningen - Deanušaldi/Tana bru	88	26	62			
Deanušaldi - Geavņjis/Storfossen	9	9	0	29	6	23
Geavņjis/Storfossen -Leavvajohka	10	4	6	14	3	11
Ohcejohka/Utsjok-elva				77	30	47
Leavvajohka - Kárášjohnjálbmi	21	7	14	46	13	33
Kárášjohka – lešjohka	52	18	34			0
Anárjohka	12	3	9	36	10	26
Buolbmatjávri				8	5	3
Sum	192	67	125	210	67	143

	Norge	Finland	Totalt
Buodđu / Stengsel	72,2 %	81,0 %	75,9 %
Njanggofierbmi / Stågarn	65,1 %	68,1 %	66,7 %
TOTALT - % nedgang	68,3 %	72,7 %	70,4 %

Når det gjelder antall stågarn fra Deanunjálbmi/Tanamunningen til Deanušaldi/Tana bru i 2015, kan det være en feilmargin på noen få stågarn begge veier. Noen husstander bruker to stågarn, mens andre bruker kun ett stågarn. Det gjelder også Kárášjohka og lešjohka. Når det gjelder Anárjohka, norsk side, er stågarna (3) kun brukt en kort periode, ifølge mine opplysninger (TF registrert 0). Når det gjelder antall stengsler og stågarn på finsk side, inkludert Ohcejohka – Utsjokelva, kan det her også være en feilmargin på noen få begge veier.

Dramatisk nedgang av antall garnfiskere

Det tabellene viser, er at antallet garnfiskerne har gått sterkt tilbake siden midten av 1980-tallet. Fisket er også blitt redusert sterkt på frivillig basis. Samtidig har stengselfisket blitt sterkt regulert m.h.t stengslets maksimumslengde, avstanden til djupålen og til bredden på andre siden eller til andre fangstredskaper; og stågarnets lengde, maskevidde og tillatte trådtyper.

I 1984 var det på norsk side av Tanavassdraget 158 stengsler og 192 stågarn/settegarn, i alt 350. På finsk side var det henholdsvis 116 stengsler og 210 stågarn, i alt 326. Totalt var det i vassdraget 274 stengsler og 402 stågarn, i alt 676 garnredskaper (drivgarn er ikke med i registreringen).

I 2015 var det på norsk side av vassdraget 44 stengsler og 67 stågarn, i alt 111. I prosent var det på norsk side av Tanavassdraget fra 1984 til 2015 en nedgang på fiske med stengsel 72,2 %, stågarn 65,1 %. Nedgang totalt norsk side: 68,3 %.

I 2015 var det på finsk side av vassdraget 22 stengsler og 67 stågarn, i alt 89. I prosent var nedgangen fra 1984 til 2015 for stengsel 81 %, stågarn 68,1 %. Nedgang totalt finsk side: 72,7 %.

Totalt nedgang stengsel norsk og finsk side: 75,9 %.

Totalt nedgang stågarn norsk og finsk side: 66,7 %.

Totalt nedgang stengsel og stågarn hele vassdraget: **70,4 %**.

Dette viser at det har vært en dramatisk nedgang av antallet stengsel og stågarn i perioden.

Når det gjelder drivgarnfisket på norsk side, var det i 2015 omkring 80 som fisket med drivgarn, de fleste fisket i kombinasjon med stengsel og stågarn. Bort imot 60 av dem fisket fra elvemunningen til grensen. Nedenfor Tana bru (sone 1 – sone 29) var det bort imot 25 som kun fisket med drivgarn, nesten 1/3 av drivgarnfiskere på norsk side av vassdraget.

Fisketiden redusert sterkt

I 2015 var det på norsk side registrert 329 personer som hadde laksebrev, dvs. rettighet til å fiske med garnredskap. Av dem var det omkring 130 som ikke fisket i det hele tatt. I prosent var det 39,5 % av laksebreveiere som ikke brukte fiskeretten sin.

Sone 1 – sone 28

Nedenfor Deanušaldi/Tana bru (fra sone 1 til og med sone 28) var det 13 som fisket med stengsel, fem av dem fisket ca. 4 uker, 9 fisket kun en kort periode. De fleste avsluttet fisket i begynnelsen av juli, noen få avsluttet fisket rundt 15. juli. Noen har også hatt stengsel en kort periode i august. Årsaken til dette er at man har opplevd oppgang av en god del gytelaks i august. Denne tendensen er blitt merkbare de senere årene.

Også tiden som er brukt til stågarnfisket, er sterkt redusert de senere årene. De fleste av 22 som brukte stågarn, fisket kun en kort periode. Så å si alle avsluttet fisket i begynnelsen av juli. Omkring 30 fisket med drivgarn, bort imot 20 fisket kun en kort periode, bare 3-4 timer i hele drivgarnperioden (fra 1. juni til 15. juni).

Sone 29 – sone 41

De mest aktive garnfiskere finnes på strekningen Deanušaldi/Tana bru – Geavņjis/Storfossen (sone 29 – sone 41). På denne strekningen, som er ca. tre mil lang, var det i 1984 41 stengsler, i 2015 24 stengsler, en nedgang på 41,5 %. De fleste fisket ca. en måned, fra ca. 10. juni til midten av juli, noen av dem lot også stengslet stå til langt ut i august. Et mindretall fisket kun en kort periode i juni.

På strekningen var det i 2015 9 stågarn. Over halvparten av stågarna

var konsentrert under Geavŋjis/Storfossen – sone 41 (Fanasgieddi/Båteng-sonen). Her fisket man med stågarn hele peioden, fra 1. juni til 31. august. Det er å bemerke at denne sonen på norsk side er elendig for drivgarnfisket. Derfor er stågarnfisket i denne sonen veldig viktig, ja alfa og omega for båtengværingar.

Litt over 30 fisket med drivgarn. Omkring halvparten fisket kun en kort periode, bare 3-4 timer i hele drivgarnperioden (fra 1. juni til 15. juni). Riidungáddi i sone 32 har tradisjonelt vært en god drivgarnstrekning, forteller Oskar Trosten, men de siste årene er bunnen her blitt dekket med mye sand, og den er blitt veldig flat. Da får man ikke laksen til å gå i garnet – på samisk *čuohcit*.

På finsk side, fra Rádjá til Geavŋjis, var det i 1984 9 stengsler og 29 stågarn, i 2015 kun fire stengsler og seks stågarn, en nedgang av antallet stengsler og stågarn på 73,7 %. Før lå stågarna tett i tett under Geavŋjis, fra Guoika til Siedganjárga – en strekning på 3 km, men er siden blitt sterkt redusert til det nivået gårdenes rettigheter gir. I 2015 var det tre båter som fisket med drivgarn på finsk side.

Sone 42 – sone 52

En dramatisk nedgang av stengselfiskere har skjedd på strekningen Geavŋjis/Storfossen – Leavvajohka, som er på ca. 8 mil. I 1984 var det 22 som utøvet dette fisket, i 2015 kun tre, en nedgang på 86,4 %. Bare fire fisket med stågarn, i 1984 var antallet 10.

De fleste setter ut stengsel og stågarn etter at drivgarnsesongen er over (1. juni – 15. juni), og fisker da ca. en måned. De siste årene har også noen få fisket en kort periode i august. Årsaken til dette er at man de senere årene har opplevd oppgang av gytelaks også i august. I 2015 var det mye mellomstorlaks – *luosjuolgi*, men også en del storlaks som ble tatt.

På finsk side, fra Geavŋjis til Leavvajohka, var det i 1984 45 stengsler og 14 stågarn, i 2015 syv stengsler og tre stågarn, en nedgang av antallet stengsler og stågarn på 83,1 %.

Grensestrekningen Leavvajohka – Kárášjohnjálbmi, og bielvene Kárášjohka, lešjohka og Anárjohka.

I bygda Leavvajohka (sone 52), som tilhører Tana kommune, er det to garnfiskere, den ene fisker med stengsel og den andre med stågarn. Den ene som bruker stågarn, setter ut garnet rundt 1. juni og avslutter fisket

i begynnelsen av august. Den andre er avhengig av lav vannstand før stengslet kan settes ut. Det skjer rundt midten av juni, og fisket avsluttes rundt 1. august.

Resten av vassdraget er en felles sone og ligger i Karasjok kommune. I 2015 er det registrert her 87 laksebreveiere, og litt over 30 av dem er mer eller mindre aktive garnfiskere. I 1984 var det i kommunen 28 stengsler og 85 stågarn, i 2015 fire stengsler og 28 stågarn, en nedgang av antallet stengsler og stågarn på 71,7 %.

På finsk side, fra Gáva til Kárášjohnjálbmi – Anárjohnjálbmi, var det i 1984 51 stengsler og 46 stågarn, i 2015 10 stengsler og 13 stågarn, en nedgang av antallet stengsler og stågarn på 76,3 %. I Anárjohka var det i 1984 9 stengsler og 36 stågarn, i 2015 0 stengsler og 10 stågarn. Ingen fisker lenger med stengsler, og antallet stågarn er redusert med litt over 2/3 del.

Hvorfor fisker garnfiskere mindre i vassdraget?

Til langt ut på 1900-tallet var økonomien blant befolkningen i Deanuleahki/Tanadalen preget av naturalhusholdning. I hvert fall var det slik i øvre Tana. Helt sentralt var laksefisket i kombinasjon med utmarksutøvelse og noe jordbruk. Laksen var ryggraden i det daglige kostholdet, både sommer og vinter. Når vinterforsyningen var dekket, solgte man overskuddet av fangsten til handelsmenn. Laksen var med andre ord en viktig handelsvare, som var en viktig biinntekt for dalens laksefiskere. Det gjaldt både garnfiskere og lokale stangfiskere. Man kunne selge overskuddet av laksefangsten til oppkjøpere både på norsk og finsk side. Og kiloprisen var upåklagelig.

Men så kom oppdrettslaksen på banen, som mer eller mindre skviset ut villaksen som handelsvare. Det begynte å skje på 1990-tallet. Prisen på villaks greide ikke lenger å konkurrere med oppdrettslaksen. Det resulterte i at organiserte oppkjøpsordninger falt bort, og som gjorde at det lokale laksefisket begynte å miste sin betydning som viktig binæring. Dette kommer fram i en rapport utgitt av NINA i 2001.

Hva har så skjedd siden? Utviklingen har gått i den retningen at blant garnfiskere er det nesten ingen som driver med næringsfiske i dag. I min

spørreundersøkelse har de fleste svart at laksen har ingen økonomisk betydning i deres hushold. Årsaken til det er at det i nærmiljøet ikke finnes organiserte oppkjøpere som kan ta imot overskuddet av fangsten. Så å si alle fisker kun til eget forbruk. Når vinterforsyningen er dekket, avsluttes fisket. Noen får dekket behovet etter noen ukers fiske. Det gjelder drivgarnfiskere som har gode soner for drivingen.

Noen i nedre Tana kunne fortelle at etter 4-5 timers driving, fikk de såpass mange storlaks at alle fryseboksene ble fylt opp. Dermed avsluttet de fisket for den sesongen. Hadde man hatt lokale oppkjøpere, ville de ha forlenget fisketiden, og fangsten kunne blitt flerdoblet. Det samme har ganske mange stengsel- og stågarnfiskere gitt uttrykk for.

Fiskere i den nedre, norske delen av Tanaelva har de senere årene opplevd en sterk økning av tilsmussing av garna, kalt "grønske" av de norsktalende; på samisk *dierrri/dierrun* eller *njivli/njivlun*. Garna må røktes i hvert fall hver 3. time hvis man skal få noe laks i posegarnet, sier Vidar Wiik. Andre som på grunn av andre gjøremål ikke har muligheter for å se til garna så ofte, opplever å finne garna fullstendig tilsmusset. Og fangsten blir også deretter. På grunn av dette har noen måttet avslutte fisket tidligere enn vanlig.

Laksebestand, fangst og fangstrapportering

Alle i spørreundersøkelsen kunne fortelle at det var bra med laks i 2013 og 2014, noe mindre i 2015, som ble betegnet som litt over middels lakseår. Hele juni måned er den mest populære delen av sesongen. I den første halvdel av måneden fanges mest storlaks, og fra sankthans og utover mest smålaks som *diddi* og *luosjuolgi*. I 2014 var det mye *diddi* og *luosjuolgi*, en god *diddejahki*, ifølge Oskar Trosten, men også ganske mye *johtuluossa*, i størrelse 6-7 kg.

Vidar Wiik fisker litt med drivgarn om våren, men fisker mest med stengsel. Han er veldig fornøyd med fangstene i 2012, 2013 og 2014; mens 2015 var fangsten litt over middels. Spesielt juli måned var dårlig. Andre fiskere lenger oppe i vassdraget opplevde det samme i juli, som på samisk kalles *guollegaska* ("lakseopphold"). Dette skjer nesten hvert år i juli, men er blitt mer merkbart de senere årene, forteller noen av informantene. Det skjer mindre innsig av gytelaks i juli enn tidligere, men har økt i august. Denne tendensen har de få laksefiskere som har stågarn og stengsel i august, lagt merke til, bl.a. noen stågarnfiskere i

grensestrekingen, og Vidar Wiik som pleier å ha stengsel noen uker i august. Også laksefiskere ute i Tanafjorden har merket at laksens vandringsmønster har endret seg betraktelig. Ikke bare om våren, men langt ut i juli, og også i august, skjer det betydelig innsig av laks inn i fjordbotnen og Tanamunningen. Trolig er årsaken til dette temperaturendringen i sjøen, og også at det finnes mye åte for laksen ute i fjorden, forteller Reidar Larsen som har merket denne tendensen siden 2010. Ved selvsyn kunne undertegnede bivåne laks som lekte i vannskorpen ved kaia i Vestertana. Det skjedde i midten av juli 2013.

Noen informanter i nedre Tana var av den formening at det har vært bra med oppgang av laks også i juli, men at den følger djupålen strengt. Bare en brøkdel av denne laksen blir fanget av de få fiskerne som fisker med garn i juli, i hvert fall når det gjelder nedre Tana. Brødrene Erling og Per Andreas Mathisen hadde en unik opplevelse i sonen deres i juli måned 2015. De sto ved en sandbanke og nøt utsikten. Sola skinte, og elva var blank og fin. Plutselig ble det liv og røre midt ut i elva. Et laksestim viste seg i sin fulle prakt. Det var en praktfull forestilling, forteller Per Andreas Mathisen. De hadde stengsel lenger oppe i sonen og var sikker på at en god del av denne laksen ville gå i posegarnet. Men hva skjedde? Ikke én laks hadde gått i garnet.

En eldre fisker i Vuovdaguoika, Piera Guttorm hadde mye å fortelle om tidligere tiders elendige fangster i juli. Spesielt ille var det på 1960-tallet. Da var det smalhans for mange. Stengselplassen hans er slik i dag at stengslet ikke kan settes ut før i slutten av juni. Noe laks er det blitt før *guollegaska* oppstår i juli. Men de siste årene har han gjort det meste av fangsten fra slutten av juli og til langt ut i august. Årsaken til dette er at han og andre i fiskesonen – *guolástusgoddi* har observert oppgang av en god del gytelaks i august. Denne utviklingen har vært iøyenfallende siden 2010.

Piera Guttorm og andre i bygda har observert mye gytelaks i sonen deres i september. Han forteller om et vakkert skue som de var vitne til i begynnelsen av september 2014. Rett utenfor stuedøra hans er det en fin gyteplass for laksen. År om annet har man sett noen laks vake her i gyteperioden. Men de septemberdagene i 2014 skjedde det helt unikt som de aldri hadde opplevd før: *Issoras ollu luosat bájadedje oktanaga dán savvonis, dieđos ráhkkaneamen godđat. Lei somá oaidnit.* ”Uhorvelig mengde gytelaks vaket og boltret seg samtidig i vannet. Det var et vakkert syn.”

En gledelig observasjon gjort av drivgarnfiskere i grensestrekingen er at

det er blitt registrert mer og mer vinterstøinger – *vuorrut* (flertall) i elva om våren. Våren 2015 fikk en drivgarnfisker fra Njuorggán/Nuorgam så mye vinterstøinger i garnet, at han var helt oppgitt. Det meste hadde han ni i garnet samtidig. En stågarnfisker nedenfor Tana bru fikk så mye vinterstøinger i garnet langt ut i juni at han måtte gjøre avbrekk i fisket i en uke.

Når det gjaldt fangstrapportering, ble det stilt spørsmål om all fangst ble rapportert til DG/TF. Da var det ganske mange som trakk på smilebåndet. *Mii han várra fertet, muhto eai várra buot šatta diedítuvvot.* ”Vi må vel det, men alt blir vel ikke oppgitt”, var det mange av de samisktalende som svarte. Den samiske tradisjonen har vært at ikke alt av fangsten skal oppgis, verken til naboen eller myndigheter. Om man fikk mye laks og naboen fikk vite det, oppsto det misunnelse – *gáđašvuohhta*, som kunne gå utover godt naboskap. Og denne holdningen henger igjen hos mange i dag, spesielt i den øvre delen av vassdraget. En fisker i Karasjok-sonen fortalte at han for noen år siden oppga fangst av to laks til TF det året, men det reelle tallet var 32 laks, *diddi* og *luosjuolgi*.

En stengselfisker i Veahčat prøver å se etter garna når de finske turistfiskerne ikke er i nærheten – og på en finurlig måte prøver å skjule fangsten. Noen ganger er det ikke til å unngå at de ser han få mye laks. Da samles mange båter ved stengslet, og etter tur ror de i ett i flere døgn. Noen av dem er så frekke at de begynner å ro tett opp under stengslet, forteller han. De bryr seg ikke om fiskeforskriften som sier at de kan begynne å ro 50 meter nedenfor enden av ledegarnet – *čuollu*. Disse turistfiskerne er blitt et vanhell for oss garnfiskere her i grenseområdet, sier han. Lignende problemer med turistfiskerne har også en stengselfisker på norsk side lenger oppe i vassdraget.

Det betviles ikke at det har skjedd og skjer underrapportering av fangsten til myndighetene, spesielt fram til etableringen av DG/TF i 2011. Mange av informantene forteller at de rapporterte ca. halvparten av fangsten de fikk i løpet av sesongen. En stengselfisker lenger oppe i dalen kunne fortelle at fram til 2005 leverte han ikke den årlige fangstrapporten til fylkesmannen. Han hadde ikke tillit til den norske myndighetspersonen som hadde ansvaret for forvaltningen av Tanavassdraget. Det gjorde også mange andre i hans miljø. Men etter den tid, og spesielt etter at DG/TF ble etablert, er han blitt mer bevisst, og oppgir det meste av fangsten han får årlig. Ganske mange, både i nedre og øvre Tana, bekrefter at de rapporterer det meste av fangsten til DG/TF.

Men likevel. Man er ikke langt unna sannheten om man drar den slutning at omkring 30 % av all fangst av laks som ble tatt av lokale laksefiskere i vassdraget 2013, 2014 og 2015, ikke ble rapportert til DG/TF.

På finsk side skjer fangstrapportering mer på slump, på løst skjønn. Spesielt gjelder det det finske turistfisket. Her er det mye mørketall som ikke kommer fram i fangstrapportene, er de gjengse oppfatninger i Utsjok. Bare litt over halvparten av fangsten blir registrert i fangststatistikkene.

Predatorer

Kobben er blitt et økende problem for lokale fiskere i nedre Tana. Det gjelder den store haverten – *deavut*, *riehkku*, og den litt mindre steinkobben – *njuorruš*, *geađgán*. Steinkobbene er tallrike i Deanunjálbmi/Tanamunningen. Her er det en sandbanke som lokalbefolkningen kaller for ”Kobbesanda”. Her ligger det store flokker steinkobbe på fjære sjø – på samisk *fiervá*. Sommeren 2015 lå det 160 kobber samtidig på sandbanken; av dem 114 hunnkobber som kaster unger, som skjer rundt rundt St. Hans. Ved flo sjø stiger laksen opp i elva, og da tar de sitt bytte, forteller Øystein Hauge som har store kunnskaper om dyre- og fuglelivet i Deanunjálbmi/Tanamunningen.

Haverten som kan bli over 300 kg, er ikke så tallrik som steinkobben i Deanunjálbmi/Tanamunningen, men likevel vanlig. Den tar både små- og storlaks.

Åge Eriksen og Vidar Wiik har utrolige historier om hvordan kobben driver jakt på sitt bytte – laksen. Flere i lag omringer laksestim og jager dem inn i ”eldebukter” og tar sitt bytte der. Dette skjer spesielt ut på sommeren når det er mindre vann i elva. Storlaksen klarer stort sett å løsrive seg, men storkobben – haverten tar også den. Verre er det med smålaksen. De blir et lett bytte for kobbene. Wiik har også med egne øyne sett kobben ta laks inne i posegarnet. Det skjedde sommeren 2014. Det var klart vær. Plutselig ser han en laks gå inn i posegarnet. Samtidig ser han en kobbe svømme etter laksen, tar den og forsvinner. Kobben skremmer også laks i ledegarnet – *čuollu* og tar den der.

Wiik har også opplevd å få kobber i garnet og levert dem til forskerne, men har ikke fått tilbakemeldinger. En gang var det nesten 10 kobber i garnet, som han drepte med kniv. Da fløt det mye blod i vannet. Han har også tatt bilde av kobbe i garnet som han har levert laksebiolog Kjell

Magne Johnsen. Videre forteller Wiik at han får årlig mye laks som er skadet av kobben. Derfor må han se til garna hver 3. time. Selv om han gjør dette, er kobbeplagen blitt såpass stort problem at laksen skremmes bort før den når tverrstengslet. Mange andre fiskere i nedre Tana opplever de samme problemene med kobben som Wiik. Derfor avslutter de fisket tidligere enn vanlig.

Wiik har også opplevd å få en svart laks – *čužžon luossa* med lus i posegarnet i 2008. Han mener at laksen er blitt skremt av kobbe under Rødberget, hvor det er gyteplass, og ned til fjorden og så svømt opp i elva igjen.

I Guivvešguoika, sone 30, er kobben blitt en vanlig gjest, forteller Håkon Henriksen. I drivgarnperioden har mange fiskere sett kobben vise seg i vannskorpen både ovenfor og nedenfor drivgarnet. Man har også sett kobbe dra laks på land og spist den der.

I 2014 fikk Oskar Trosten ganske mange laks som hadde store skader etter å ha blitt bitt av kobben.

Også oteren – *čevrris* er blitt en plage, men ikke i den grad som kobben. Oteren tar laks i garnet. For å få løs laksen gnager den et stort hull i garnet. På den måten tar den både laksen og ødelegger garnet. I Nuohhtegoatnil, sone 41, hvor det er mange stågarn, er den nå blitt en fast gjest.

Gjeddebestanden har også økt betraktelig i den øvre delen av vassdraget. I Karasjok har gjedda bredt seg nedover hele Kárášjohka og tar mye lakseunger – *vejehat*, forteller noen av informantene. Ikke nok med det. En storeter av lakseunger – *vejehat* har også bredt seg nedover elva. Det gjelder elveørreten – *johkadápmot* som har vokst i antall og størrelse. Sommeren 2015 fikk Hans Jørgen Haugli over 30 storørret på stågarn, og mange hadde lakseunger i magen.

I Nuohhtegoatnil, sone 41, har gjedda nesten vært fraværende. Men siden 2000 har noen stågarnfiskere fått en del gjedde på størrelse 1 til 2 kilo. Det gjelder også undertegnede som har stågarn i sonen. Siden 2005 har det vært gjedde i garnet så å si hver sommer. Mange hadde lakseunger i magen. Harald Johansen i sone 33 har også merket en økning av gjeddebestanden. Også sjøørreten – *guvžá* spiser mye lakseunger, forteller noen av informantene som fisker i grensestreknings og i Kárášjohka i august.

I øvre Tana har det tidligere vært lite av *gussagoalsi* – laksender,

forteller Piera Guttorm i Vuovdaguoika. Men siden 2000 har denne andearten gjort inntog her, og man ser nå utpå sommeren en "armada" av disse fuglene som jakter på *veajehat* – lakseunger. I nedre Tana fisker tusenvis av laksender fra omtrent Gollesuolu/Gullholmen til saltvannsområdet i hele munningen. Flokker flyr opp elva og fisker mens de flyter med strømmen mot elvemunningen, forteller Øysten Hauge.

En storeter av småfisk, storskarven, har vokst i antall både i Tanafjorden og i Tanavassdraget, forteller Øystein Hauge. De siste årene har det vært mye storskarv på "Kobbesanda" ved Tanamunningen, som skarven bruker som hvilested. Heller ikke småskarven er uvanlig her. De spiser mye sil, men også lakseunger. De siste årene er det også observert en god del storskarv i Tanavassdraget, blant annet ved Deanušaldi/Tana bru og i Nuohttegoatnil, sone 41. I 2008 hadde fire storskarv viklet seg inn i stågarnet til Regnor Solbakk i sone 41. Storskarven er også blitt et fast innslag i Lákšjohka. Sommeren 2015 kunne Bjørn Kristensen bivåne en storskarv i en *luoppal* (kulp) oppe i elva. Den vadet der øverst i kulpen og fisket småfisk – *veajehat*. Etter en stund lettet den og fløy innover, trolig for å fortsette fisket.

Skal man tro forsker Morten Falkegård, er den negative utviklingen av fangsten av laks i Tanaelva siden 2004 menneskeskapt, og ikke forårsaket av predasjon. Predatorer har ikke noen innvirkning på laksebestanden fordi de alltid har vært der. "Tanalaksen har levd med predatorer som laksand, gjedde og sel i tusenvis av år, uten at det har gitt noen problemer", hevder han (s. 60). Det Falkegård ikke har fått med seg, er at helt fra 1600-tallet har lokal forvaltning av predatorer hatt en sentral plass i befolkningens egen forvaltning av vassdraget. Predatorene ble holdt nede på det nivået man mente var akseptabelt. Etter hvert har myndighetene grepet inn med reguleringer og fredningsbestemmelser som uten tvil har bidratt til en skadelig økning av enkelte av disse artene. (Pedersen i flere artikler; bl.a. foredrag 27.01.2015).

En annen "laksepredator" som har økt voldsomt de siste 40 årene, er finske turistfiskere, som er mer eller mindre ute av kontroll. I grensestrekningen er det nå rene wild west, sa forsker Eero Niemelä i et TV-program nylig.

Men utviklingen av bestandene kan bli negativ i overskuelig framtid, hvis man ikke får kontroll over det økende antallet skadelige predatorer og det finske turistfisket.

Konklusjon

Undersøkelsen viser at antallet garnfiskerne i Tanavassdraget har gått sterkt tilbake siden midten av 1980-tallet til 2015. Spesielt stor har nedgangen vært det siste 10-året. Fisket er også blitt redusert sterkt på frivillig basis. Samtidig har stengselfisket blitt sterkt regulert m.h.t stengslets maksimumslengde, avstanden til djupålen etc. Totalt er nedgang av antallet stengsel og stågarn gått tilbake med **70,4 %**, en dramatisk nedgang. Derfor er også fangsttallene redusert år for år. Merkbart har reduksjon vært siden begynnelsen av 2000-tallet. En viktig årsak har vært bortfall av organiserte oppkjøpere som tok imot overskuddet av fangsten. Så å si alle fisker nå kun til eget forbruk.

Undersøkelsen viser også at dagens status av laksebestanden er god med de årlige, naturlige svingninger slik det alltid har vært. Antall vinterstøinger har også økt betraktelig de siste årene.

Men, predatorer er blitt et økende problem i Tanavassdraget. Det gjelder bl.a. kobben, og storskarven som har vokst i antall både i Tanafjorden og i Tanavassdraget, og gjeddebestanden som har økt betraktelig i den øvre delen av vassdraget. Dette har forsker Eero Niemelä uttrykt bekymring over. Det gjelder også det finske turistfisket som har økt voldsomt de siste 40 årene. Det er fullstendig ute av kontroll.

Men det er betimelig å rope et varsku mens det ennå er tid. Utviklingen av bestandene i Tanavassdraget kan bli negativ i overskuelig framtid, hvis man ikke får kontroll over det økende antallet skadelige predatorer og det finske turistfisket. Det lokale garnfisket er i hvert fall ingen trussel mot laksebestanden i Tanavassdraget.

Det stikk motsatte forfekter Morten Falkegård i det såkalte infoheftet som er blitt delt ut til alle innbyggerne i elvedalen i 2014. Fisketrykket i fjorden og i elva har siden 1980-tallet vært så stort at det har resultert i en negativ utvikling av bestandene, hevder han blant annet (s. 43). Den negative utviklingen er menneskeskapt, underforstått de lokale laksefiskere med garnfiskere i spissen. Mye av det han skriver i infoheftet, er synsing. Heftet ligner mer en politisk pamflett, enn en populærvitenskapelig publikasjon, som den muligens skulle være.

Kilder og litteratur

Anti T.A.: *Buođđu. Árbevirolaš sámi luossabivdovuohki. Buođu sániid mearkkašupmi.* ČálliidLágádus 2015.

Berg M.: *Det norske lakse- og innlandsfiskets historie.* Universitetsforlaget 1987.

Dervo B.K., Vittersø J. og Pedersen P.: *Holdninger til fisketurisme i Tanadalen – Tana og Utsjoki kommuner.* NINA 2001.

DEANUČÁZÁDAGA GUOLÁSTANHÁLDDAHUS. Doaibmarapporta 2011-2015.

Dikkanen S.: *Sirma, Residence and Work Organization in Lappish-Speaking Community.* Samiske samlinger. Universitetsforlaget 1965.

Dikkanen S.: Laksefisket som grunnlag for bosetning i Sirma 1959-60. *DEATNU – TENO – TANA.* Lokalhistorisk skrift fra Tana historie- og museumsblad 1989.

Falkegård M.: *Laksebestandene i Tanavassdraget. Status og utvikling i verdens viktigste laksevassdrag.* NINA Temahefte 55, 2014.

Fellman J: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken.* I-IV, Helsingfors 1906.

Bye Å., Frantzen B., Hauge Ø.: *Tanamunningen – et av Europas best bevarte elvedeltaer.* Pasvik 2014.

Gaski H: *Med ord skal tyvene fordrives. Om samenes episk poetisk diktning.* Davvi Media O/S, Kárášjohka 1987.

Gaski H., Solbakk Aa. ja Solbakk J.T. (doaim.): *Min njálmmálaš árbevierru. Máidnasat, myhtat ja muitalusat.* Davvi Girji 2004.

Gaski L.: *“Snart må man ha stempel under komagene for å dra på fjellet!” Utnyttelse av utmarksressurser, endringer i samhandlingmønstre og kulturell betydning.* Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø 1993.

Hanssen K.: *Laks til alle – alle til lags? Om laksefisket i Tanavassdraget*. NIBR-rapport 1988:9.

Henriksen H.J: Luossabivdin joddobuođuin Deanus – Laksefiske med posegarnstengsel i Tanaelva. *Studia septentrionalia*. II. Oslo 1945.

Jernsletten N.: Samisk fagspråk. *Davvin 1*, 1985.

Joks S.: *Rapport om grunnlag for forvaltning av dokumentert tradisjonell kunnskap*. Sámi allaskuvla, nett.

Kjeldstadli K.: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget 1992.

Moen K.: Tana – vårt beste laksevassdrag. *Ottar 2*:1991.

Nesheim A.: «Lappisk fiske og Fisketerminologi.» *Laponica*. Studia Septentrionalia. III. Oslo 1947.

Nesheim A.: «Samiske stedsnavn». *Namn i fjellet*. Red. Jørn Sandnes og Per Tylden. Det norske samlaget 1968.

Niemelä E. og Niemelä M.: *Laks til alle – alle til lags? Finsk del av fellesprosjekt om sportsfiske og næringsfiske i Tanavassdraget*. Rapport nr. 35. Fylkesmannen i Finmark 1990.

Pedersen S.: *Laksen, allmuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1888*. Sámi Instituhtta, Dieđut nr. 2,1986.

Pedersen S.: Laksen – Tanadalens fremste ressurs. *Ottar 2*. 1991.

Pedersen S.: Utvikling av lakseturisme i Deatnu/Tanavassdraget i historisk perspektiv. *SEG-rapport*. 2002.

Pedersen S.: *Lappekodisillen i nord 1751-1859. Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke*.

Avhandling levert for graden dr. philos. Institutt for historie. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø. 2006.

Pedersen S.: *Laksefisket i Deatnu/Tana i et historisk perspektiv – Med vekt på tradisjonell forvaltning og kunnskap*. Møte vedrørende etablering av Norsk laksesenter. Deanušaldi/Tana bru. 27.01.2015.

Ráporta – Rapport – Raportti. Sametingenes Tanavassdragsutvalg 2007.

Sammallahti P.: *The Saami Languages. An Introduction*. Davvi Girji 1998.

Solbakk Aa.: *Lokalbefolkningens oaggun (stangfiske) i Deatnu (Tana). Praksis, bruk og forvaltning ca. 1870-1938*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø, høsten 1989.

Solbakk Aa.: *Ávjovári-Kárášjoga historjá I - 1553-1900*. Davvi Girji/Kárášjoga gielda-Karasjok kommune, 2000.

Solbakk Aa.: *Joddu. Deanu luossabivdohistorjá - bivdobiergasat - doahpagat*. ČálliidLágádus 2003.

Solbakk Aa ja Solbakk O.I.: *Kultur máhttu*. ČálliidLágádus 2005.

Solbakk Aa.: *DATNU – TANA – den beste lakseelva*. ČálliidLágádus 2011a.

Solbakk Aa.: *“The Salmon Lords” take over Deatnu/the Tana River. English angling 1850-199*. ČálliidLágádus 2011b.

Solbakk Aa.: *Báikenamat Sámis – Stedsnavn i Sápmi. Oassi 2/Del 2*. ČálliidLágádus 2015.

Muntlige kilder

Ganske mange av garnfiskerne er blitt intervjuet våren og sommer 2014 og sommeren og høsten 2015. Disse er (brukt for bokstavene):

SN, TH, AB, PAB, AJ, BT, HJH, HS, HFM, PG, AK, MAOA, EA, NA, PGG, VG, EL, ELn, AV, EG, AJ, JV, LEV, PV, OH, OW, HH, AN, TN, HJ, OT, AP, JT, JOR, NA, BB, TJH, VW, ÅE, SH, SHe, PAM, EM, BK, ØH.